

İKİNCİ MEŞRUTİYET'İ HAZIRLAYAN KOŞULLAR RUMELİ'DE VERGİ TAHSİLATI VE JANDARMA

NADİR ÖZBEK

Yakın tarihimizin önemli bir evresini oluşturan İkinci Meşrutiyet dönemi, Jön Türk devrimini hazırlayan koşullar ve İttihad Terakki rejimi akademik tarihçilerin olduğu kadar Türkiye'nin güncel siyasal gerçekliğini anlama kaygısı taşıyan daha genel bir kitlenin de ilgisini hep çekmiştir. Bu yazıda, söz konusu yeniden değerlendirme çabalarına Rumeli vilayetlerinde İkinci Meşrutiyet'i hazırlayan toplumsal koşullara ve özel olarak da vergi tahsilatı sırasında yaşanan baskılara değinilerek mütevazı bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1875 yılında vergilerden şikâyet ederek başkaldıran Hersekli köylüler Osmanlı yetkililerine itaatlerini bildiriyor.

Sacit Kutlu arşivinden alınmıştır.

Meşrutiyet'in 1908 yılındaki ilanının üzerinden 100 yıl geçti. 2008 yılında bu vesileyle ulusal ve uluslararası düzeyde birçok bilimsel toplantı düzenlendi, tarih dergileri özel sayılar hazırladı. Böylece İkinci Meşrutiyet, Jön Türk hareketi ve İttihad ve Terakki yönetimi enine boyuna bir kez daha tartışmaya açılmış oldu. İkinci Meşrutiyet'e doğru giden toplumsal ve siyasal süreç ve ardından gelen Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştı. Modern Türkiye'nin temelleri, bu son derece karmaşık yerel ve uluslararası siyasal ortam içinde şekillenmiştir.

Türkiye tarihçiliğinde İkinci Meşrutiyet dönemi ağırlıklı olarak yüksek siyaset düzlemi ve düşünce akımları bağlamında ele alınmıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın işaret etmiş olduğu doğrultuda, Meşrutiyet döneminin cumhuriyet Türkiye'si için bir siyasal laboratuvar olduğu tespiti tarih çalışmalarının ana eksenini oluşturmuştur. Tarihçiler ağırlıklı olarak parlamenter sistemin ve çokpartili siyasal hayatın gelişimi üzerinde durmuşlardır. Türk tarihçiliğinin bir diğer ağırlık noktasını da cumhuriyet Türkiye'sine yön veren siyasal düşünce akımlarının kökenlerinin bu dönemde aranması olmuştur. Türk-

çülük, İslamcılık, halkçılık, solidarizm gibi düşünce akımlarının evrimine ilişkin çalışmalar başlangıç noktası olarak bu dönem üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa Meşrutiyet'e giden sürecin geniş halk katmanlarının yaşam koşulları itibarıyla değerlendirilmesi veya İkinci Meşrutiyet'in sosyal tarihi diyebileceğimiz çerçevede tarih yazımı hayli sınırlı kalmıştır.

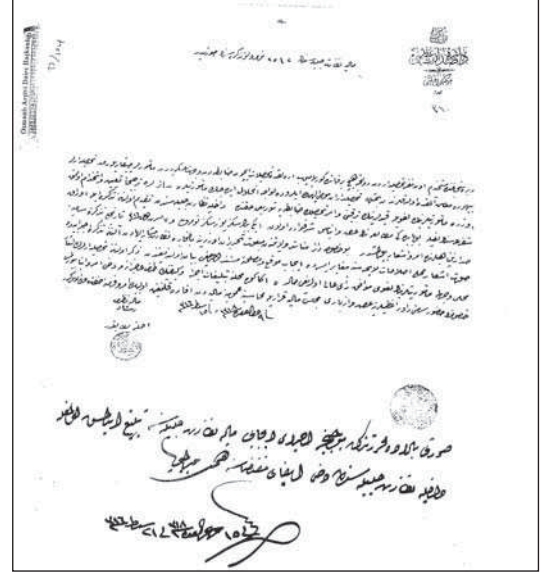
Osmanlı vergi sisteminin adaletsizliği ve her millettten köylü yığınları üzerinde oluşturduğu ağır yük genellikle teslim edilmiş olmakla birlikte, bu faktörün İkinci Meşrutiyet'e giden süreçte geniş halk kesimlerinin Abdülhamid rejiminden uzaklaşarak Makedonya ve Anadolu'nun birçok bölgesinde muhalif siyasal hareketlere yönelmesini kolaylaştırmış olduğu üzerinde fazla durulmamıştır. Bu konuda Zafer Kars, Kudret Emiroğlu ve Aykut Kansu'nun çalışmaları bir istisna oluşturmaktadır.¹ Donald Quataert, Carter Findley ve Feroz Ahmad devrimin ekonomik ve sosyal arka planlarına değinen tarihçiler arasında yer almıştır.² Emiroğlu daha çok yerli matbuata dayanarak, 1908 devrimi öncesinde Anadolu'nun birçok vilayetinde halk kesimlerinin rejime yönelik hoşnutsuzluklarının ve isya-

na yaklaşan kalkışmalarının bir dö-kümünü çıkarmıştır.³ Kansu ise vergi konusuna daha doğrudan yönelmiş ve ağırlıklı olarak yabancı gazeteleri kullanarak, vergi isyanları şeklinde ortaya çıkan siyasal hareketler üzerinde durmuştur.⁴ Kansu'nun, İkinci Meşrutiyet'in dar anlamda bir siyasal devrim olmayıp İttihad Terakki'nin yerel şubelerinin gayretleriyle organize edilmiş geniş tabanlı bir toplumsal devrim olduğu şeklindeki yorumu tartışmaya açıksa da, vergi nedeniyle yaşanan hoşnutsuzlukları devrimi hazırlayan koşullar arasında değerlendirmiş olması önemlidir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz eserlerin ortak noktasını Jön Türk devriminin bir toplumsal arka planı olduğu veya en azından ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal ortamın devrimi hazırlayan koşullar arasında değerlendirilmesi gerektiği fikri oluşturmuştur. Ancak bu tespitin imparatorluğun birbirinden çok farklı özellikler taşıyan bölgelerinin her biri için ayrı ayrı araştırılması gerekmektedir. 19. yüzyılın sonu itibarıyla imparatorluğu Rumeli veya Makedonya, Anadolu, Doğu Vilayetleri, yani vilayet-i sitte ve Arap vilayetleri şeklinde dört ana grupta değerlendirmek mümkündür. İttihad Terakki hareketinin gelişimi bakımından önemli bir coğrafya olması itibarıyla Makedonya'yı konu alan çalışmaların görece daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu yazının da konusu olan Rumeli vilayetlerine ilişkin çalışmalarda vergi adaletsizliğinin ve vergi tahsil yöntemlerindeki gaddarlığın Rumeli köylüsünün Osmanlı rejiminden kopuşunu hazırlayan faktörlerden en önemlisi olduğu, Halil İnalçık'ın 1943 tarihli *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* başlıklı eserinden bu yana önemsenen bir tespit olmuştur.⁵ Fikret Adanır'ın Türkçeye 1996 yılında çevrilen, ancak 1979 tarihli *Makedonya Sorunu* başlıklı çalışmasında da bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür.⁶ Ermeni nüfusun belli bir ağırlığa sahip olduğu Doğu Anadolu vilayetlerinde İkinci Abdülhamid döneminde yaşanan huzursuzlukların vergi ve gelir adaletsizliği eksikli

bir boyutunun olabileceği, devletin nizami ve gayri nizami unsurlarının ahali üzerinde şiddetli bir baskı uyguluyor olduğu gerçeği genellikle üzerinde durulmayan konular arasında yer almıştır. Dolayısıyla Ermeni sorunu olarak isimlendirilen mesele Abdülhamid rejiminin Ermeni düşmanlığı ve kimlik siyaseti kavramlarının dar sınırlarına hapsedilmiş, konunun yerel servet paylaşımı ve iktidar mücadelesi, vergi rejimi gibi toplumsal siyasal boyutları genellikle göz ardı edilmiştir. Aşağıda, geniş halk kesimlerinin Osmanlı rejimine yabancılaşmasına yol açan en önemli faktörlerden olan vergi tahsilatı meselesi Rumeli vilayetleri örneği üzerinden kısaca değerlendirilecektir.

Osmanlı 19. yüzyılında vergi tahsili meselesi, devletle bireyin birbiriyle çok yakından temas kurmalarına vesile olan iktisadi siyasi (idari) meselelerden birini oluşturmaktadır. İkinci Mahmut döneminden imparatorluğun sonuna kadar uzanan evrede Osmanlı yöneticilerini uğraştıran en önemli meselelerden birisini, vergi tahsili usulünün ıslahı meselesi oluşturmuştur. Öncelikle iltizam sisteminin kaldırılması ve verginin aracılar başvurmadan doğrudan devlet görevlileri eliyle toplanması hedeflenmiştir. İltizam sisteminin kaldırılması 1840 ve 1879-1885 tarihleri arasındaki denemeler dışında mümkün olamamıştır. Ancak aşar vergisi dışında 1839 yılında gündeme gelen vergi, emlak ve akar vergisi gibi yeni vergiler iltizam kapsamı dışında bırakılmış ve bunlar doğrudan devlet görevlileri aracılığıyla toplanmıştır. Yine de asıl sorunu, bu devlet görevlilerinin kim olduğu oluşturmaktadır. 1869 tarihli Asâkir-i Zabtiye Nizamnamesi'nde de açıkça ifade edildiği üzere, tahsil-i emval işi zaptiyenin görevleri arasında sayılmıştır. Bununla birlikte, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi sonrasında, daha önceki dönemde tamamı zaptiyenin görevleri arasında bulunan vergi tahsili ve iç güvenlik ve polis işlevlerinin idari ve kurumsal olarak ayrıştırılması yönünde bir niyet oluşmuştur. Tahsilat işlemlerini ve

teşkilatını düzenlemek üzere başlıca 1871, 1875, 1879, 1886, 1894, 1902 tarihlerinde olmak üzere çok sayıda tahsil-i emval nizamnamesi çıkartılmış ve bu nizamnamelerle zaptiyeden ayrı bir vergi tahsilatlığı teşkilatı oluşturulması yönünde çaba sarf edilmiştir. Ancak bütün çabalara rağmen başarı sağlanabildiğini söylemek zordur.

İkinci Abdülhamid dönemi itibarıyla vergi tahsilatının nasıl icra edildiğini, 1897 yılında henüz 19 yaşında genç bir Mülkiye mezunu iken Pürsıçan nahiyesi müdürlüğüne atanan Tahsin Uzer'in kaleminden aktaralım:

"Halktan istenen vergiler, o zaman zaptiyeler, yani jandarmalar aracılığıyla toplanır ve muhtarlar da, düzenledikleri tutanaklarla parayı, hazineye teslim ederlerdi...

Mülkiye amirleri, maliye, alay ve tabur, bölük ağaları; halktan vergi toplama usulünü tespit için, baş başa verip uzun uzun konuşurlar, sonra aldıkları karar üzerine; kaza ve nahiyelere, kol kol jandarma müfrezeleri çıkarıldığı gibi, muhtarlara kocabaşılara ve hatta eşraf, seçkin kişilere yazılı emirler gönderilir. Jandarma komutanları, aldıkları emirleri yerine getirmek için bölgelerinde gerekli tedbirleri alırlar.

Kazalardan 150.000, nahiyelerden 70.000-80.000, köylerden ise dere-

BOA, DH.TMİK.S, 33/104, 2.1318.12.05, 28 Şubat 1901 tarihli Maliye Nezareti tezkeresinin sureti. Manastır'a bağlı Debre'de bulunan 10 tahsildardan bir fayda görülmediğini ve tahsilat işlerini zabıtalardan tahsildar memurluğunun lağv edilmesini bildiren yazı.

cesine göre 10.000 den 50.000 kuruşa kadar defterler hazırlanır.

Gidecek müfreze komutanlarına yani zulümlerle para toplayacak bu kişilere bu defterler verilir. (Bu tahsilatı yapamaz veya eksik getirirseniz kafanızı keselim diye sert emirler tebliğ edilir.)

Müfrezeler çıkar; Kara Osman Çavuş Ova mıntıkasına, Kürt Ali Çiç'e, Cellad Mustafa Onbaşı Dağ koluna, Gırgır Mehmet Çavuş Ulak ve çevresine, Mülazım Osman Ağa Pürsican'a,

Kuzey Arnavutluk'ta, Mirdita bölgesinde bir dağ köyü.

Sacit Kutlu arşivinden alınmıştır.

işte bunlara benzeyen; şanlı şöretli 'Çakırcılar' birer tarafa giderler. Gittikleri yerlerde ileri gelenleri ve muhtarları çağırırlar, telaşlı ve kızgın bir tavırla, defterdeki paranın üç katını isterler.

Zavallı köylü, harman mevsimi ise ve tütünleri de satılmamış ise, imkânsızlıktan dem vurarak, istenilen parayı veremeyeceklerini söyleyince, derhal işkence ve baskı başlar. Kazaya ve livaya borcun bir süre ertelenmesi için başvuruları da, tabur ağaları ve mülkiye amirleri kovarlar. Hatta tahkir ve tehdit ederler. Köyde ağnam (küçük baş hayvan) ve mekâre (katır, at, eşek ve benzeri hayvanlar) varsa köyün uygun bir yerinde toplar ve sahiplerini de bunların arasında tevkif ederler. Zavallıların aileleri de kıymetli eşyalarını veya tütününü yok bahasına rehin etmek için, dört tarafa başvururlar. Toplanan hayvanlar düşük fiyatlarla elden çıkarılır veyahut ileride bunlardan alacağı, yağ veya yapağıya karşılık, korkunç bir faizle para bulmak zorunda kalırlar.

Süvari jandarmalar; köylerde yer, içer, arpa, buğday ellerine ne geçerse hayvanlarına yedirirler. Hatta, Hıristiyan köylerinde, rakısına şarabına ve karısına kadar ileri giderler. Nihayet o köyden, istedikleri parayı alıp defolurlar.⁷

Aslında asâkir-i zabtiyenin özellikle vergi tahsili sırasında ahali üzerinde tahammülfersa bir baskı oluşturduğu gerçeğinin Osmanlı yöneticileri de farkındaydı. Bu konu, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın Rumeli vilayetleri için öngördüğü islahat programının gündeminde de yer almıştı. Antlaşmanın 23. maddesi de Makedonya'da Avrupa devletlerinin denetiminde idari reformlar yapılmasını öngörmekteydi. Makedonya'da gündeme gelen reformların en önemli başlığını, asâkir-i zabtiyenin, yani iç güvenlik teşkilatının ahali üzerindeki baskılarını önlemek üzere Avrupa devletlerinin doğrudan gözetimi altında olan bir jandarma reformunun gerçekleştirilmesi oluşturuyordu. Bu konu kuşkusuz vergi tahsilatı meselesiyle doğrudan ilişkiliydi ve Osmanlı hükümetinin 1879 yılında çıkarmış olduğu Tahsil-i Emval Nizamnamesi ve daha sonra, 1896 yılında jandarma bünyesinde bulunan tahsildaran fırkasını lağvederek yerine yeni bir tahsildarlar heyeti oluşturma kararı hiç şüphesiz Avrupa devletlerinin müdahale çabasını geçersiz kılma yönünde bir kaygının da ifadesiydi. Ancak 1902 ve 1903 yıllarında Rumeli'de gerçekleşen Cuma-i Bâlâ ve İlinden ayaklanmalarının ardından Avrupa devletlerinin müdahalesi engellenememiş ve jandarma reformu Umum Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın denetiminde olmak kaydıyla uygulamaya konmuştur.⁸ 1879 tarihinden söz konusu ayaklanmaların gerçekleştiği yıllara kadar uzanan evrede vergi tahsilatı alanında planlanan reformların istenildiği ölçüde gerçekleştirilememiş olması kuşkusuz geniş halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunu daha da artırmış ve isyanlar için zemin hazırlamıştır. Aşağıda, 1896 tarihli vergi tahsilatı işine jandarmanın kesinlikle karıştırılmaması ve tahsilatın yeni oluşturulan tahsildarlık teşkilatı aracılığıyla gerçekleştirilmesi yö-

nündeki talimatı takip eden süreçte Rumeli'nin belli başlı vilayetlerinde vergi tahsildarlığı islahatının nasıl gerçekleştirildiği, daha doğrusu gerçekleştirilemediği kısaca incelenecektir.

Ergiri, Preveze, Berat ve Yanya merkez olmak üzere dört sancak ve toplam 2378 köyden oluşan Yanya vilayeti Rumeli'nin görece büyük vilayetlerinden birisini oluşturmaktadır. Diğer vilayetler için söz konusu olduğu gibi, Yanya vilayetine de yeni tahsildarlık teşkilatının oluşturulması yönündeki talimat Aralık 1896 tarihiyle gönderilmiş ve vilayet tarafından bu doğrultuda icraata başlanmıştır.⁹ Vilayetlerden gelen, vergi tahsildarlarının artırılması yönündeki ısrarlı taleplere rağmen hükümet 1897 yılında nahiye meclisleri ve nahiye müdürlerinin tahsilatla ilgili görevleri bulunduğunu hatırlatarak tahsildar sayısında bir azaltmaya gidilmesi yönünde bir talimat göndermiştir. Yanya valiliğinin bu emre tepkisi, beklenileceği üzere hayli sert olmuştur. Vali, Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 3 Kasım 1897 tarihli yazıda, "Maliye Nezaret-i Celilesi'ne takdim edilen defterde muharrer tahsildaran adedi ve mahsusatının hiçbir suretle tenkihat icrası kabil olamayacağı gibi işbu tertibatın bile yeterli olamayacağı ve ileride jandarma muavenetine muhtaç olunacağını" çok açık bir şekilde ifade etmiştir.¹⁰ Yanya vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 14 Mayıs 1899 tarihli telgrafta ise, yeni oluşturulan tahsildarlar teşkilatını "köylünün henüz işitmediği ve binaenaleyh bunlara karşı emir ve nüfuzu tamamen cereyan etmemekte olup şu sebeple emr-i mühim-i tahsilatın pek geri kaldığı anlaşıldığından ahali tahsildarlara alıştırlıncaya kadar muavenet için yanlarına muvakkaten birer nefer zabtiyenin terfikinin zaruri olduğu" ifade edilmiştir. Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Kasım 1900 tarihli tahriratta ise, vilayetin bazı bölgelerinde tahsilat işlemlerinde "jandarmadan başka asâkir-i şahane müfrezelerinin bile istihdamına lüzum gösteren mahallerinin

bulunduğu" ifade edilmiş ve söz konusu tahsildarlara birer nefer jandarma refakat etmesi yönündeki geçici kararın bir müddet daha devam ettirilmesi talep edilmiştir. Dahiliye Nezareti'nden Yanya vilayetine gönderilen 5 Ocak 1901 tarihli telgrafta da, söz konusu geçici uygulamaya birkaç ayı geçmemek üzere ve refakatçi jandarmaların "tahsilata asla karıştırılmamaları" şartıyla izin verildiği belirtilmekte ve geçen süre zarfında nahiyeye meclisleri ve nahiyeye müdürlerinin tahsilatta görevlendirilmesi yönünde gerekli adımların neden atılmadığı sorulmaktadır. Ayrıca söz konusu geçici uygulamaya "nihayet-ün-nihaye kaç mah daha" ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi istenmiştir.¹¹

Bütün bu yazışmalar Yanya vilayetinde vergi isyanlarının hayli yaygın olduğunu, idarenin zora ve askeri güce başvurmadan vergi tahsil etmekte zorlandığını ortaya koymaktadır. Aynı sıkıntının Düyun-ı Umumiye tahsildar ve kolcuları tarafından da yaşanıyor olması şaşırtıcı değildir. Yanya valisinin 24 Eylül 1905 tarihli telgrafında ifade edildiğine göre, son terhislerden sonra vilayet jandarma alayının mevcudu hayli azalmış ve karakollarda yeteri kadar jandarma bulundurmaya zorlanmıştır. Bu durumda Düyun-ı Umumiye tahsildarlarına refakat etmek üzere jandarmaların görevlendirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. İfade edildiğine göre, Düyun-ı Umumiye tahsildarlarına refakat eden kolcuların silah taşıma izni bulunmadığından müşkilat iyice artmaktadır. İdare ise kendilerine en azından birkaç tüfek verilmesini talep etmektedir. Dahiliye Nezareti'nin 2 Kasım 1905 tarihiyle Yanya vilayetine gönderdiği yazıda kolculara silah verilmesinin kesinlikle uygun olmadığı bildirilmiştir.¹²

Manastır vilayetinde de durum farklı görünmemektedir. Vilayet, 28 Mart 1898 tarihli telgrafla nahiyeye meclislerinin tahsilatta görevlendirilmeleri durumunda bile idare-i maslahatın mümkün olmadığını belirtmiştir. Aynı telgrafta, bazı bölgelerde nahiyeye meclislerinden faydalanmanın

mümkün olduğu, ancak birçok bölgede nahiyeye meclislerinin henüz oluşturulmadığı ve bu nedenle tahsildar sayısında bir azaltmaya gidilemeyeceği bildirilmiştir.¹³ 17 Temmuz 1899 tarihli valilik telgrafında ise Serfice sancağında tahsilatın ancak zabıta yardımıyla gerçekleştirilebildiği bildirilmektedir. Serfice, 800 civarında köyü bulunan büyükçe bir sancaktır bu sancakta bir önceki yıl da vergi tahsilinde jandarmaya başvurmak durumunda kalınmıştır. Serfice Mutasarrıflığı tahsildarların yanına, mevkiine göre birer ikişer zaptiye süvarisinin verilmesini gerekli görmektedir. Dahiliye Nezareti ise 29 Ağustos 1899 tarihli yazısında öncelikle ıslahat kararlarını hatırlatmış ve tahsildarlara refakat edecek jandarmaların bir neferle sınırlandırılmasını istemiştir. Söz konusu jandarmanın "asla işe karıştırılmaması ve bu muamelenin nihayet-ün-nihaye bir iki aya mahsus tutularak ondan sonra kuraya yalnız tahsildarlar gönderilerek eski usulün katiyen terk olunması lazım geleceği" de ayrıca belirtilmiştir.¹⁴ 26 Mart 1901 tarihli Manastır Vilayeti yazısında ise Debre Sancağı'ndaki tahsildarlardan hiçbir fayda sağlanmadığı gerekçesiyle tahsildarlığın lağv edilmesi istenmektedir. İfade edildiğine göre, sancakta vergi ancak "zabıtanın ve cihet-i askeriyeden memurlar çıkarılarak" toplanabilmektedir. Maliye Nezareti ise her ne kadar ıslahat kararlarına aykırı da olsa bu durumun onaylanması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.¹⁵

İstanbul'a yakın olmasına rağmen Çatalca Mutasarrıflığı'nda da jandarmaya başvurmadan vergi tahsilatının gerçekleştirilemediğini görüyoruz. Örneğin Çatalca Mutasarrıfı 17 Nisan 1897 tarihli telgrafında tahsildar maaşının düşüklüğü ve tahsildarların sayısının azlığı nedeniyle verginin toplanamadığını bildirmiştir.¹⁶ Mutasarrıf, 13 Temmuz 1897 tarihli telgrafında ise 400'er kuruş maaşla 14 süvari ve 250'er kuruş maaşla 4 piyade tahsildar daha istihdam edilmediği takdirde vergi tahsilinin gerçekleştirilemeyeceğini bildirmiştir. Mutasarrıf durumun vahametini ifade etmek üzere, "geçen sene tah-

silat işi zabıta marifetiyle icra edildiği halde emval-i umumiyeden yüzde seksen derecesi tahsil olunup bu sene ise şimdiki tahsildarlarla ancak yüzde kırkı tahsil olunacağını" ayrıca belirtme ihtiyacı duymuştur.¹⁷ Çatalca Mutasarrıflığı'nın 11 Eylül 1901 tarihi itibarıyla hâlâ tahsildarların yetersizliğinden şikâyet ettiğini görüyoruz. Mutasarrıf, ya zaptiyelerin tahsildarlara yardım etmesine izin verilmesini ya da 6 nefer süvari zaptiyesinin lağvına ve onlardan kalacak mahsusatla 6 nefer süvari tahsil-

darının istihdamına izin verilmesini talep etmektedir. Bu talep Dahiliye Nezareti'nin ilgili birimlerinde görüşülmüş ve reddedilmiştir.¹⁸

Rumeli'nin diğer vilayetlerinde de durumun farklı olduğunu söylemek zordur. Örneğin 1897 tarihi itibarıyla Selanik vilayetinde, benzer şekilde, tahsilat işlemlerinde zabıta kuvvetine başvurulmaya devam edildiğini görüyoruz. Selanik valiliği çok açık bir ifadeyle, "kuvve-i zabıta ile tahsilata alışımlı olan ahalinin nahiyeye meclislerinin nüfuzuyla tekalifatı vakti zamanıyla ifa etmeyeceklerini" belirtmiştir.¹⁹ Kosova vilayeti ise kısmen olumlu bir yaklaşım sergile-

BOA, DH.TMİK.S, 26/54, 2,1317-04.21, 17 Temmuz 1899 tarihli Manastır Valiliği'nin telgrafı: Serfice'de mevcut tahsildarlarla tahsilat mümkün olmadığından, zabıtanın yardım etmesi yönünde talep.

miş, bir an önce nahiye meclislerinin oluşturulması ve tahsildar maaşlarının da uygun bir seviyeye çekilmesi halinde tahsilat işlemlerinde bir sorun çıkmayacağını belirtmiştir.²⁰

Vergi tahsilatında jandarma ve zaptiye kuvvetine başvurulmaya devam edilmesi, hazinenin ihtiyaçlarının her şeyin üzerinde tutularak ne pahasına olursa olsun bütçe gelir öngörülerinin gerçekleştirilmeye çalışılması Osmanlı taşrasında emeğiyle geçinen geniş halk kitleleri üzerinde sürekli bir baskıya yol açmıştır. Osmanlı idaresi, imparatorluğun bütün sathında vergi tahsilat teşkilatının askeri görünümünü ortadan kaldırarak sivil bir niteliğe büründürmek üzere büyük bir çaba sarf etmiştir. Ancak Osmanlı tarım üreticisi için bu değişikliğin ne ölçüde bir rahatlama sağladığı pek açık değildir. Aşağıdaki örnek, Rumeli'nin en büyük vilayeti olan Edirne'de, askeri unsurlarından arındırılmış da olsa vergi tahsilatının ahalinin gündelik hayatında önemli bir değişim getirmediğine işaret etmektedir.

Edirne vilayetinin Dedeğaç sancağına bağlı Mekri karyesinde 1903 yılında cereyan eden vaka, tahsildar Bekir Efendi'nin tahsilat esnasında ahaliye kötü davranışıyla ilgilidir. Bekir Efendi, Mekri ahalisinden Yanako'nun 170 kuruşluk vergi borcu için zevcesinin hanesine girmiş ve yanında jandarma Ömer Çavuş, iki muhtar ve ihtiyar heyeti mensupları hazır bulunduğu halde Yanako'nun zevcesinin verdiği

100 kuruşu eksik olduğu gerekçesiyle almamıştır. Kadını, 70 kuruşu daha sonra bulup getireceği yönündeki ricasını da kabul etmeyerek, merdivenden aşağı itelemiştir. Daha sonra oğlu Petro'yu ve bir başka akrabasını darp ve tahkir etmiştir. Olayın bu şekilde cereyan ettiği, şahitlerin ifadesi ve Ömer Çavuş'un kendi beyanı tarafından doğrulanmıştır. Ahalinin mahkeme-i nizamiyeye şikâyeti üzerine tahsildar Ömer Çavuş hakkında 15 gün hapis cezası verilmiştir.

Olayın yukarıda özetlediğimiz genel çerçevesi olağandışı bir nitelik taşımamaktadır. Ancak bu vaka vesilesiyle Maliye, Dahiliye ve Adliye nezaretleri arasında cereyan eden yazışmalar, Osmanlı mali idaresinin, verginin ne koşulla olursa olsun toplanması şeklindeki zihniyetine ışık tutar niteliktedir. Maliye Nezareti, tahsildarların mahkemeye celp, davet veyahut hapis ve tevkif edilmesi gibi durumların tahsilat işlemlerini sekteye uğratmak gibi ciddi mahzurları olacağı görüşünden hareketle, "tahsildarların mahkemeye celbi hususunda memurin-i maliyenin vesaitine müracaat olunmasını" istemektedir. Dahiliye Nezareti de bu isteği Adliye Nezareti'ne aktarmıştır. Adliye Nezareti'nin cevabı ise tahsildarlara kanunda öngörülmediğinden farklı özel bir muamelelenin uygulanamayacağı şeklinde olmuştur. Kuşkusuz bu örnek vergi tahsili sürecinde yaşanan baskılar karşısında ahalinin mahkemeler ara-

cılığıyla hakkını arayabildiğine işaret etmektedir. Ancak bu tekil örneğin geneli yansıttığını düşünmek hayli zor görünmektedir.²¹

Bu yazıda, Osmanlı Rumeli'sinde İkinci Abdülhamid döneminde vergi tahsilatına ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Vergi tahsilatı, 19. yüzyıl zarfında bireyle devletin karşı karşıya geldiği en önemli anlardan birisini oluşturmaktadır. İdarenin meşruiyeti ve ahalinin rejime güveninin tesis edildiği en önemli momentlerden birisini bu ilişki oluşturmaktadır. Osmanlı idarecileri bütün çabalarına rağmen bu ilişkiyi sağlıklı bir zeminde kuramamışlardır. Vergi tahsili işlemleri bütün çabalara rağmen zaptiye ve jandarma birlikleri aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve bu durum ahalinin baskı ve şiddete maruz kalmasına yol açmıştır. Ayrıca her ne kadar son derece sınırlı kalmış da olsa vergi tahsildarlık teşkilatının zaptiyeden ayrıştırılıp sivil bir kurum haline getirilmesi tek başına bir çözüm olamamış, maliyenin ne pahasına olursa olsun ahali-den zamanında ve devletin ihtiyaçları ölçüsünde vergi toplama eğilimi geniş halk yığınlarının rejimden uzaklaşmasını ve muhalif siyasi hareketlerin etki alanına girmesini kolaylaştırmıştır. Rumeli'de bu dinamik İttihad ve Terakki'nin Abdülhamid rejimine karşı yürüttüğü siyasal muhalefet için kuşkusuz verimli bir sosyal zemin hazırlamıştır.

NADİR ÖZBEK

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

- 1 Zafer Kars, *1908 Devriminin Halk Dinamiği* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997). Zafer Kars, *Belselerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984).
- 2 Donald Quataert, "The Economic Climate of the 'Young Turk Revolution' in 1908," *The Journal of Modern History* 51, 3 (1979): D117-D61. Donald Quataert, "Rural Unrest in the Ottoman Empire, 1830-1914," in *Peasants and Politics in the Modern Middle East*, ed. Farhad Kazemi and John Waterbury (Miami: Florida International University Press, 1991), 38-49. Donald Quataert, "The Young Turk Revolution: Old and New Approaches," in *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914* (İstanbul: ISIS Press, 1993), 49-62. Carter Vaughn Findley, "Economic Bases of Revolution and Repression in the Late Ottoman Empire," *Comparative Studies in Society and History* 28, 1 (1986): 81-106. Feroz Ahmad, "Doğmakta Olan Bir Burjuvazinin Öncüsü: Genç Türklerin Sosyal ve Ekonomik Politikası," in *İttihatçılıktan*

Kemalizme (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002), 25-60.

- 3 Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri: II. Meşrutiyet'in İlanı* (Ankara: İmge Kitabevi, 1999).
- 4 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, trans. Ayda Erbal (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).
- 5 Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)* (İstanbul: Eren Yayınları, 1992).
- 6 Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996).
- 7 Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979), 30-31.
- 8 Bu süreç ve jandarma reformunun ayrıntıları için bkz. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909," *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2004): 59-95. Makedonya'daki siyasi gelişmeler ve söz konusu ayaklanmalar için bkz. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), Gül Tokay, *Makedonya Sorunu:*

Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908) (İstanbul: AFA Yayınları, 1995).

- 9 BOA, DH.TMİK.S. 4/41, 1314.07.08 (13 Aralık 1896).
- 10 BOA, DH.TMİK.S. 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).
- 11 BOA, DH.TMİK.S. 33/23, 1318.09.04 (26 Aralık 1900).
- 12 BOA, DH.TMİK.S. 60/39, 1323.09.04 (2 Kasım 1905).
- 13 BOA, DH.TMİK.S. 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).
- 14 BOA, DH.TMİK.S. 26/54, 1317.04.21 (29 Ağustos 1899).
- 15 BOA, DH.TMİK.S. 33/104, 1318.12.05 (26 Mart 1901).
- 16 BOA, DH.TMİK.S. 8/59, 1314.11.17 (19 Nisan 1897).
- 17 BOA, DH.TMİK.S. 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).
- 18 BOA, DH.TMİK.S. 35/42, 1319.06.22 (6 Ekim 1901).
- 19 BOA, DH.TMİK.S. 19/87, 1316.02.28 (18 Temmuz 1898).
- 20 BOA, İbid.
- 21 BOA, DH.TMİK.S. 47/1, 1321.05.04 (29 Temmuz 1903).